

Прота Милутин Тимотијевић, проф.

ПРОТА СТЕВА ДИМИТРИЈЕВИЋ, РЕКТОР ПРИЗРЕНСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ

— Живот и рад у Призрену —

Српска православна богословија у Призрену у својој дугогодишњој историји имала је много знаменитих личности, које су својим животом и радом остале запамћене не само у аналима школе, већ и на ширим духовним просторима. Поред Симе А. Игуманова, као оснивача богословије, мислим да дело проте Стеве Димитријевића, ректора школе, чини га изузетном и несвакидашњом појавом. Био је ретка и веома одговорна личност чија се реч уважавала и с највећом пажњом слушала. У време свог управљања богословијом развио је такву активност која није запамћена ни пре, а ни после њега. Истина, да су њему и историјске прилике ишле на руку, али сада, са ове историјске дистанце, можемо одговорно и објективно констатовати да је прота Степа био прави човек на правом месту у право време. Његова активност се уклапа у свенародне тежње за ослобођењем и уједињењем целог српског етничког бића. Прота Степа је служио тој идеји са апостолском ревношћу, одричући се свога приватног живота, да би што потпуније и што свеобухватније припремио децу Старе Србије и других наших крајева за велики час слободе.

Иако је прота Степа Димитријевић рођен у Алексинцу 1866. године, пореклом је из Крагова, варошице у Источној Македонији. Носећи у себи храброст кратовског мученика Борђа, прихвата са одушевљењем место ректора Богословско-учитељске школе у Призрену, желећи да се одужи свом народу који је још био у власти Отоманске империје. Примео је дужност 15. октобра 1899. године. Стање српскога народа у то време у турском ропству, посебно на Косову и Метохији, где ће прота Степа да развије своју религиозну, просветну и националну активност било је очајно. Никако се не може схватити грандиозност дела проте Стеве, а с њим и Призренске богословије, без осветљавања времена и догађаја у другој половини XIX века на овим просторима, а и шире.

„Долазак Стеве Димитријевића за ректора Богословско-учитељске школе у Призрену пада у време када је наш српски живаљ под Турцима проводио врло тежак живот у сваком па и у економском и привредном погледу“¹. То је време агоније „болесника на Босфору“

¹ А. Бркић, проф., Гласник СПЦ, бр. 7—12, 1953, стр. 144.

који није био у стању да одржи ред нити да гарантује најосновнија грађанска права својим поданицима, већ је подстицао једне против других, по оној пословици „завади па владај“, продужујући тиме своју израбљивачку власт. Још Макензијева и Ирбијева на свом путу кроз Метохију примећују: „Поља су она истина плодовита, али се никако не обделавају... Кад човек запита за узрок овоме стању ствари па чује да је господар земље мухамеданац, странац и још далеко станује, он се не брине да развије изворе удаљене и према њему непријатељски расположене земље, па је задовољан ако само може да је задржи у покорности, а немајући бољег оруђа, он се служи мишицом Арнаута да сломије мишицу Срба.“² Није било тада лако остати честит човек, а камо ли још живети усправно са својим верским и националним осећањима. „Имовина и животи српске раје зависили су од ћуди разних насилника, турских и арнаутских“³. „Са слабљењем централне турске власти расла је моћ а с њом и прохтеви насилника, који су се могли задовољити и задовољавали су се на рачун незаштитене српске раје. Зато је терор над њом све више растао, а с њим и њена страдања, особито у крајевима према Арбанији, где је безвлашће било потпуно.“⁴ Слично пише 1870. године Сима Игуманов митрополиту Михаилу: „Ми овде живимо као сужњи, јер никуда из Призрена ниједног часа далеко нико изаћи не сме. Одако нам је Исмаил паша као валија дошао више од триста душа само у нашој околини је поубијано. Он царује у Призрену, а у једном делу околине царује Цусра од с. Затрићи и намеће намет на вилајет. На другим странама царују други овакви зликовци, а наш валија не само што их не спречава у њиховој зулумћарској радњи, већ је са овима у најтешњем пријатељству. Овој мучној сиротињи српској остала је само једина нада у Бога. Докоље Господи! Ове се речи чују на све стране по нашој крајини.“⁵ Овако тешко стање потрајало је и после ратова Србије и Турске 1876—1878. године. О томе пише прота Степа Димитријевић: „Због ратовања са Србијом, огорчени против Срба уоште, а још више наоштравани од бегунаца (мухаџера) из округа присаједињених Србији, Турци су сав гњев искаљивали на наш народ који је и даље остао у њиховој владавини. На имање Срба сељака насрнули су и мештани и досељени бегунци... Срби су доведени били у бесправан положај, а када је још дошао проглас ванредног стања (Урфије) и кад је одпочело пуњење тамница највићенијим Србима у Сургун и на заточење у Азију онда је наступило бежање у Србију, која је примала бегунце оберучке и тиме неувиђавно потпомагала нову косовску катастрофу, која нам је Косово, Копаоничка подгорја, Метохију, Ибар, Дежеву и Сјеницу потпуно проредила, а местимице и опустила те зато и данас може да бесни муслиманско одметништво (качаштво) у најлепшој градини наше земље.“⁶

² Макензијева-Ирбијева, Путовање, Бгд. 1868, стр. 335.

³ Ж. М. Маринковић, У спомен проте Стеве М. Димитријевића — 10-то годишњица његове смрти, Гласник СПЦ, 11, 1963, стр. 443.

⁴ Ж. М. Маринковић, исто.

⁵ Хришћанско дело, св. 6 за 1940. г.

⁶ Ст. Димитријевић, Богословско-учитељска школа у Призрену, Братство 17, Нови Сад 1923, стр. 208.

Године 1876. дошао је на престо султан Абдул-Хамид II. За све време своје владавине, која је трајала до 1909. године, дозвољавао је покоље хришћана, како у Јерменској тако и на Балкану.⁷ Такође је завео „читав систем кривичне неодговорности и некажњавања Арбанаса за све што би урадили против хришћана“⁸. „У крајевима Косова и Метохије влада анархија, јер је турска управа испустила управу из својих руку“, бележи очевидац ових догађаја Иван Јастребов. Мутесариф призренски је молио Јастребова да се не креће улицама града да би избегао неприлике. Ово показује, каже Јастребов, како тек тешко живе хришћани⁹.

Мора се отворено рећи да је Porta употребљавала Арбанасе као продужену руку своју, којима је кажњавала хришћане, а особито за репресалије према Србина¹⁰. Ово се нарочито показало у време делатности Призренске лиге основане 10. јуна 1878. године. Тешко би било и помислити да су албански прваци могли у Призрену „држати своје лонце“ без знања и благослова турских власти. И најновија истраживања потврђују тезу о сарадњи турских власти и албанских првака окупљених око Призренске лиге. „Да није било Порте не би Албанци смели основати Лигу ни на почетку у Призрену ни сада у Скадру“, каже Јастребов, „Албанци су у суштини само оружје Порте која је измислила да сада треба објединити све Албанце и замаскирати њену игру“¹¹. У периоду делатности Лиге 1878—1881. њен додир са осталим словенским народима изражен је једино кроз борбу у име Порте, односно кроз борбу за очување граница Отоманске империје“¹². „Политички кредо Призренске лиге био је компромис с моћним султаном уз поштовање привилегије и повлашћеног положаја у царевини у односу на друге поданике и на њихов рачун“¹³. И професор Димитрије Богдановић слично тврди за Призренску лигу. „Циљ и програм лиге био је успостављање Велике Албаније, као аутономне јединице у склопу Отоманске империје, која би обухватала све територије насељене Албанцима. Према захтеву Лиге са конгреса у Скадру 1880. г. од Султана се очекивала унутрашња аутономија „која би обухватала све албанске земље.“ Тиме би, у ствари, било санкционисано стање створено континуираним и од турских власти охрабриваним и омогућеним систематским геноцидом над српским и македонским народом. Програм Призренске лиге, изразито великоалбански, уперен је против ослободилачких тежњи и покрета народа Србије, Црне Горе и Македоније, и служио је одржавању интегритета преживеле Отоманске империје“¹⁴. Навели смо ова три најновија ис-

⁷ Свезнање — Енциклопедија 1937. г., стр. 3.

⁸ Борбе Микић. Друштвено-политичке прилике у српско-албанским односима крајем XIX и поч. XX века, Обележја, Приштина, год. XIII, бр. 2, март—април 1983, стр. 47.

⁹ В. Бован. Јастребов у Призрену, Приштина 1983, стр. 143.

¹⁰ Б. Микић, исто, стр. 48.

¹¹ В. Бован, нав. дело, стр. 158.

¹² Б. Микић, нав. дело, стр. 49.

¹³ Б. Микић, исто, стр. 50.

¹⁴ Дим. Богдановић, Косово у светлу историје албанско-јужнословенских односа, Савременик, бр. 12, децембар 1982, стр. 533.

траживања о циљевима Призренске лиге, чија је стогодишњица торжествено прослављена 1978. г. о трошку ове Заједнице против које је Лига континуирано радила, што се потврђује демонстрацијама на Косову 1981. г. Као што смо видели Лига је охрабрила Арбанасе да што пре рашчисте са Србима да би Косово, и не само оно, што пре постало „етнички чисто“. Само неколико примера савременика или истраживача тих времена потврђују овај закључак. Владимир Бован у својој књизи „Јастребов у Призрену“ наводи извештаје из пера самога Јастребова о средствима остварења те идеје. У извештају бр. 94 од 25. децембра 1879. каже: „Обешена су два Србина у околини Приштине, једног чобанина јер није хтео мирно да им преда своје стадо и једног сељака што није хтео да им да свога коња; Силовање тринаестогодишње девојчице од стране тројице Албанаца у Добротину; Попу Филипу су почупали браду и косу, отели му новац, опљачкали кућу, свукли до коже жену и децу и хаљине однели . . . Обешен Милета Митковић из Жача, убијен трговац Митковић у селу Љешану код Пећи. Мени су се обратили хришћани града Баковице за помоћ јер не могу да издрже затворенички живот и да очекују сваког момента смрт.“¹⁵ У извештају бр. 104 од 9. VI 1880. Јастребов каже: „Избеглице из Србије и Босне пљачкају хришћанске куће, нарочито у приштинском, гњиланском и пећком округу. То раде и овдашњи Албанци, иако су дали бесу да их неће дирати, али беса важи само за муслимане, а према хришћанима их ништа не обавезује.“¹⁶

Слободан Јовановић сведочи да је „само у току 1898. год. убијено 23 лица, рањено 20, извршено је разбојништва 49 и отимачина, 12 силовања итд. у Старој Србији.“¹⁷ Због тоталне незаштићености српског живља многи су бежали у Србију. „Само у периоду од 1876. до 1912. из косовског вилајета северно од Шаре протерано је у Србију 150.000 Срба.“¹⁸ Бржем исељавању Срба доприносили су погроми од стране Албанаца под заштитом турске власти, као што је случај са „Колашанском афером 1901. г.“ Тада је „локлан велики број Срба из Ибарског Колашина, у чему је Иса Бољетинац одиграо незахвалну улогу.“¹⁹

Ово је било јасно свакоме: да су се интереси Отоманске империје и првака и носилаца Призренске лиге потпуно поклапале. Албански прваци су детињски веровали да ће притиском на Србе и злочинном према Србима убрзати своју аутономију, прво у оквиру турске империје, а касније осамостаљени подпуно. Српски конзул у Приштини М. Милојевић 1912. год. „сматрао је да ни „арнаутски зулум“ како су се називала качачка и одметничка убиства Срба у то време, не сме сматрати као обест појединаца, већ као систем чији је циљ „постепено али сигурно истребљење Срба у овим крајевима.“ Мило-

¹⁵ В. Бован, нав. дело, стр. 146.

¹⁶ В. Бован, нав. дело, стр. 161.

¹⁷ Сл. Јовановић, Влада Ал. Обреновића, књ. II (1897—1903), Бгд. 1931, стр. 77.

¹⁸ Д. Богдановић, Савременик, стр. 533.

¹⁹ Б. Микић, нав. дело, стр. 59.

јевићу је било ван сваке сумње да је и отоманска влада отворено подржавала „арбанашке зулуме“. Истовремено су и виђени арбанашки интелектуалци (Дервиш Хима напр.) говорили да су права Срба на Стару Србију без реалне подлоге. У њиховој служби били су и одметници који су отимаће српских имања и стоке чинили са извесним планом.²⁰

И поред свих страха и страдања нашега народа баш у Призрену је живела и радила Призренска богословија и као каква светиља кула указивала путеве „сиротињи раји“ ка слободи, будући наду на васкрс давно погажене правде и за српски народ. „У тим мучним годинама само је Призренска богословија остала на попришту мучне борбе и онда се тек видело колико је разумно било њено оснивање, и колико је корисно што се она могла снаћи и одржати у оном тешком времену, па ма како таворила“.²¹ Иако је Богословија увек била „под притиском ванредног стања и загушљиве атмосфере, уопште једва дисала, али је опет уз велико пожртвовање и стоицизам наставника и спартанску издржљивост ученика остала стално будна весталка, која није допустила да се угаси овај жртвовник српске просвете и мисли у колењци наше старе славе.“²² Овако висока оцена о раду Богословије од њеног дугогодишњег ректора могла би се приписати добрим делом баш томе ректору — Стевану Димитријевићу. Предпоследње године XIX века долази у Призрен, пун елана и жеље да убрза прогрес свога народа кроз просвету и одржи га достојанственим и усправним у мукама свакојаким.

Прота Степа је увидео недостатке у самој школи и одмах је приступио њиховом исправљању. Прво што је урадио било је преуређење Богословије и саобраћавање њеног програма насталим потребама. О томе сам прота Степа говори: „Коренита измена у погледу трајања курса учења у школи извршена је одмах у почетку друге школске године, мога првог службовања у Призрену 1900. и 1901. школске године. Онда је курс учења у школи сведен на четири године, а ученици су се одпочели примати са свршеним четвртим разредом гимназије, као што је остало до најновијег времена. То је учињено из више разлога, од којих су главни:

1. Да би се школа изравнала са данашњим богословијама и учитељским школама, које су такође примале баке са четири разреда гимназије.

2. Да би наша гимназија пречистила оно што није за школовање и избегле се дотадашње неприлике са оним ученицима који су слати из основне школе а нису имали способности и подобности за даље школовање.

3. Да би школа била стручнија и могла главну пажњу обратити на богословске и педагошке предмете.

4. Да би се имали куда пласирати свршени ученици наших ондашњих нижих гимназија у Скопљу, Солуну и Цариграду, којих је онда био велики број и није се имало куда с њима.

²⁰ Б. Микић, исто, стр. 65.

²¹ Ст. Димитријевић, Братство 17, стр. 209.

²² Ст. Димитријевић, Братство 17, стр. 209.

5. Да би се могли примати ученици и из других српских крајева.²³

Примера ради спомињемо велики број ученика из Босне и Херцеговине, који су се овде школовали, јер је за упис у Сарајевску богословију била потребна велика матура. „Ученици из Призренске богословско-учитељске школе одликовали су се у Босни и Херцеговини као родољуби и народни свештеници. Стога је кандидате отуда слала у ову школу и сама виша црквена власт те се њихов број множио. Колико се сећам бројни рекорд однела је 1911/1912, школска година у којој је било Босанаца и Херцеговаца у Богословији призренској 26, а у целој Сарајевској, односно Рељевској богословији било је у истој години 18 ученика свега.“²⁴

6. Да би ученици краће време провели у овој школи те да би се могао већи број провести кроз њу.²⁵

Ове разлоге разумећемо боље ако нагласимо да се пре ове реформе долазило у богословију са четири разреда основне школе, док је сама богословија трајала шест година, од којих су прва три разреда имала чисто гимназијски карактер. Сада је само богословље са педагошком групом предмета изучавано четири године, што је, по мудрој реформи проте Стеве, било сасвим довољно за припремање кандидата за свештенички или учитељски позив.

Прота Степа се није задовољио само радом у школи, у четири зида, већ је знао да је призив Призренске богословије да изађе у народ да би поробљеном српском роду наговестила ослобођење. Тај контакт с народом најбоље је остваривао кроз хаџилуке Ђака богословије до српских манастира. Обично је био на челу екскурзије прота Степа. „Путовало се пешке с песмом на уснама, разуме се националним, патриотским... У плану ректора Стеве ове екскурзије имале су двојаку сврху: да својом појавом и песмом подигну дух српском живљу у насељима кроз која су пролазили, да га охрабре и очеличе за самоодржање и улију наду у боље дане у слободи; с друге стране да се и ученици на врелима некадашње српске славе и величине напоје не само узвишеним религиозним осећањима, него и витешким духом својих славних предака и тако спреме за борбу, која их по завршетку школе очекује.“²⁶ Једна од таквих посета била је Пећкој патријаршији — дому Св. Арсенија. Ево шта каже очевидца: „Поздрави на турском језику учинили су на пашу и на друге њему подчињене официре и чиновнике пријатан утисак. То је само могао да изведе ректор Степа, који је мајсторски знао да искористи овакве утиске ради свршавања код власти врло важних ствари. Свечани улазак богослова у варош Пећ охрабрио је и најмалодушније. Српске дућанције и занатлије изашли пред своје радње, скидају капе а очи им пуне суза. — Боже помози, Боже охрабри народ српски! — шапућу они обраћајући се једни другима и пратећи поворку која

²³ Споменица 50-тогодишњице Призренске Богословије, Бгд. 1925, стр. 82.

²⁴ Споменица 50-тогодишњице Богословије, Бгд. 1925, стр. 83.

²⁵ Ст. Димитријевић, Братство 17, стр. 210.

²⁶ Ж. М. Маринковић, нав. дело, стр. 445.

пролази. У Митрополији на чардаку ректор Степа са пашом, професорима и вибенијим општинарима захваљује свима: „У царско здравље и нама је дозвољено да обиђемо наше светиње које нас чувају од сваке напасти.“ Опет химна султан-Хамида. Још једно „чок јаша падиша!“ Турски званичници одлазе а богослови продужују у хору српске слободарске песме, које раскрављују лед око срца слушаца. Многи од њих тек сада увиђају да има још Срба и држава српских... Приче и разговори о Србадији и слободији односе наше у један свет снова и чежњи. Дакле није свуда подједнако. Има Турска царевина, има Српска краљевина, а има места где Арнауца нема ни за лек. „Сутрадан на Светој литургији у Патријаршији пред препуном црквом народа богослови у хору певају, што их је све одушевило. Спомињање српског Краља на великом входу и на крају громка реч ректора Стеве „укресале су велике наде и запалиле огањ да се дуго не угаси.“²⁷

Мислим да је највише допринело националној ствари поход богослова у Приштину приликом доласка султана Мехмеда V Решада, јуна 1911. год. Прота Степа о томе пише ово: „Кад смо сретали султана у Приштини и дефиловали поред њега рекорд је у свему дочеку и међу силесијом народа соколско марширање уз песму униформисаних ученика наших, а нарочито кад су се зауставили и у јаком хору одпевали турску химну „Ејвели ни мети...“ непознату дотле ни свој свити султановој. Њоме смо као једним од заклона нашег правог рада одпочињали јавне приредбе.“²⁸ Какав је тај „прави рад“ прича нам један од учесника, професор Мирко Јовановић, ондашњи ученик Богословије. Он каже да су тада у Приштини „својим одличним хором скренули пажњу турскога цара на нашу школу, на нашу културну напредност и на наш многобројни народ, који се приликом дочека султана држао врло дисциплиновано. Док смо испред зграде у којој је султан одсео, певали младотурску химну, дотле смо оштро корачајући, у војничком поретку, кроз српске улице громко певали „Оро кликће“, „Ој Србијо мати“, „Сви силном снагом“ и др. То је био подвиг да се од Призрена тада иде до Неродимља, Урошевца, Липњана, Грачанице, Јањева, Приштине, Газиместана, Муратовог турбета, Вучитрна, Девича, Дренице, Хвосна, Пећи и Пећке патријаршије, Високих Дечана, Баковице и опет Призрена. Цео овај пут прешли смо по највећој врућини, пешице и са ретком издржљивошћу. На челу овога напорног, али и корисног похода, стајао је наш неуморни и узорни вођа, прота Степа Димитријевић, ректор Богословије, а помагао му је професор Петар Иванишевић, васпитач. Без оружја али и без страха, полетна духа и јаке вере, походили смо наше историјске знаменитости, и радовали се и плакали што смо били срећни да их видимо, а растајали се с њима с тугом што су још у ропству. Да не помињем колико је овај наш поход утицао на села и вароши које смо посетили, свуда разговарали са нашим светом, певали родољубиве песме, одговарали на богослужењу у црквама, свирали маршеве и кола, играли, изводили соколске вежбе и соко-

²⁷ Споменица дружине „Растко“ 1889—1939, Скопље 1940, стр. 116—117.

²⁸ Споменица дружине „Растко“ 1889—1939, Скопље 1940, стр. 33—34.

лили сваког с киме смо разговарали . . . А када смо крочили под мистичне кровове Грачанице па запевали „Благословен јеси Христе Боже наш“, осетили смо кроз полутаму древне задужбине погледе мноштва светитељских и краљевских ликова са вековних фресака. Када нам вођа, прота Степа, поче кроз плач да говори о Милутиновој задужбини и тужном Косову, наша растужена лица оросише сузе искреног младићког родољубља. Иако опасно и по несносној врућини, занимљиво је било путовање преко Дренице, дела Метохије, Хвосна до Пећи. Пролазе наоружани Арнаути па се исчуђавају, одакле толико смелости код нас да крстаримо по негостопримљивој Дреници, леглу качака. Није био лак подухват да се преноћи у селу Будисавцима, метоху манастира Пећке Патријаршије. Ноћу се стражарило да нас Арнаути не би напали. У присебности и храбрости свагда нам је давао пример наш ректор.²⁹ Вративши се у школу силно су били задовољни ректор Степа и ученици, јер су извршили велику националну и духовну мисију у своме поробљеном роду.

Знао је ректор Степа да без правог народног просвећивања нема напретка и зато је отворио своју школу за многе младе Призренце. При Богословији је отворена трговачко-занатлијска недељна школа, која је имала скоро 300 полазника. У њој су младићи добијали најпотребнија знања из књиговодства, кореспонденције и других корисних наука.³⁰ Такође је основан и аналфabetски курс у Богословији за обуку неписмених. „Милина је била видети како у скамлији и поред сваког неписменог седи по један ученик и показује му да пише и чита“³¹

Када је дошао за Митрополита Рашкопризренског Нићифор основан је при Митрополији Просветни Савет за руковођење школства у епархији и Духовни суд. Ректор Степа је заједно са наставницима школе преузео на себе да се те установе ставе на здраве ноге и да најбоље послуже циљу који је прокламован. Тада су покренули један лист који су слали по епархији „у коме су била упутства, поуке, важније новости и летопис Богословије. Да би осталу садржину заклањали од прогона власти дали смо му назив Епархијске наредбе.“³²

Једна од највећих заслуга проте Стеве Димитријевића, за Србе у Призрену и на Косову је та што је у Призрену основао српску банку под именом Фонд цркве Св. Борба.

Страховита страдања и патње нашег народа на верском и националном плану била су ужасна, а када се томе дода и економска несигурност онда се може замислити безизлазност таквог живота. Опште сиромаштво, пљачкање качака и зеленаштво неситих зеленаша умртљивало је животну енергију нашега народа. Па и „наши трговци на Косову, поред многих других сметњи од стране Турака, највише су страдали што су Турци и Арнаути пазарили код њих, већином, на вересију (кредит), а после окретали леђа и дуг нису плаћали.“ О томе је Јанићије Поповић испричао потресни догађај о браћи Ко-

²⁹ Споменница дружине „Растко“ 1889—1939, Скопље 1940, стр. 202—203.

³⁰ А. Бркић, нав. дело, стр. 145.

³¹ Споменница „Растко“, стр. 34.

³² Споменница „Растко“, стр. 34.

стић из Приштине.³³ Врло често су на такав начин српски трговци брзо били упропашћени. Тако је то било док прота Степа није дошао за ректора Призренске Богословије и он „велика Србенда добе на срећну идеју да Срби у Призрену оснују своју, српску банку за међусобно помагање.“³⁴ О томе овако пише сам прота Степа: „Требало је организовати материјалну самопомоћ, увести у програм нашега рада у Турској један нов начин нашега рада, економску борбу. Полазећи од права по коме су цркве и цамије примале од својих верних новач на чување, и давале своје вакуфске суме на приплод, дошло се на мисао да се под кровом цркве и с њеним именом одпочне и амовно подизање нашега народа.“ Ова економска установа је названа „Фонд цркве Св. Борба“, јер је Св. Борбу посвећена Саборна црква у Призрену. „Код израђене акције, поред других месних амблема, уз икону Св. Борба могли су се истаћи и они епитети његови: „великомученик, победоносац и чудотворац“, у којима је симболизирано тумачење ондашњег мученичког стања српскога народа, али и тврда вера у победу и чудотворну будућност његову, онда је успех био обезбеђен. Не само да је иницијатива и остварење ове замисли потекла из Богословско-учитељске школе, него су и прву помоћ од 30.000 дин. у злату, за ондашње прилике врло крупну суму, дали стараоци задужбине Симе Игуманова из Београда новооснованом фонду цркве Св. Борба на штедњу. То је помогло установу у почетку њенога рада и ободрило онамошње наше људе, ненавикнуте на колективни рад, да јој поклоне поверење.“³⁵

Прота Степа се трудио првенствено да поправи материјално стање сељака, чији је живот био чемернији, али зато снага у националној борби стварнија и претежнија од било које друге.³⁶ Човек везан за своју земљу показао се онда, као и данас, најснажнији фактор националне самоодбране. Прота је свим расположивим средствима притицао сељацима у помоћ, који су до тада, скоро искључиво за зеленаше радили. Његовим утицајем призренски трговци и занатлије отварају своје „ћемере“ и давали на штедњу у Фонд цркве Св. Борба. Познавајући добро душу штедљивих Призренаца није ректор Степа чекао да они спонтано улажу у фонд, „него је сваке суботе слао ћаке родом из Призрена од једног до другог трговца и занатлије да скупљају улоге на штедњу и уплате за акције. И што се не би сами решили да одреше кесу, многи Призренци нису могли да се оглуше о апел ректора Стеве, кога су безгранично волели и поштовали, одвајали су пару по пару и улагали.“³⁷ Велико је охрабрење а и сигурност нашега народа било то што се могло обратити за позајмицу у било које доба и увек добити по најнижим каматама. То је материјално ојачало наш народ, а самим тим враћало се и самопоуздање и вера у коначно ослобођење. „Овај Фонд цркве Св. Борба све до ослобођења од Турака, октобра 1912. год. извршио је своју

³³ Живот и рад Срба на Косову од Јанићија Поповића, архивски материјал у власништву САНУ.

³⁴ Ј. Поповић, Живот и рад Срба на Косову, прича 49.

³⁵ Ст. Димитријевић, Братство 17, стр. 212—213.

³⁶ А. Бркић-нав. дело, стр. 145.

³⁷ Ж. М. Маринковић, нав. дело, стр. 446.

патриотску дужност у правом смислу те речи, и заслужио пуну народну захвалност, тј. благодарити се има само проти Стеви Димитријевићу.³⁸ Фондом су се користили не само Срби из Призрена и са Косова, већ и из Куманова. У Покрајинском архиву Косова постоји захтев Српске православне црквене општине из Куманова, којим се тражи позајмица од Призренског фонда цркве Св. Борба у износу од 100 лира.³⁹

У време другог ректоровања проте Стеве у Призренској богословији од 1. IV 1910. до 9. VII 1920. десила су се два, врло крупна, историјска догађаја светских размера. Први од тих догађаја је ослобођење Призрена, а самим тим и скоро целог Балкана од петвековног турског ропства и распад Отоманске империје. Сан многих поколења о слободи од турског окупатора испунио се. Први пут од оне далеке суботе, 21. јуна 1455. године, када је војска султана Мехмеда II Освајача покорила Призрен, освануо је дан слободе на дан Светога апостола и евангелиста Луке 1912. године.⁴⁰ Прота Степа тада поздравља раздрагану масу народа на благодарењу у саборној цркви речима: „Ослобођени моји Призренци!“⁴¹

Уз овај догађај вредно је спомена сведочење Призренца Гани Дукабинија, званог Ганитада, који ми је лично испричао неколико година пред своју смрт: „Био сам дечак од око 15 година када је 1912. године ушла српска војска у Призрен. Сви смо се много плашили шта ће бити. Тих дана мој отац, који је држао неку врсту антикварнице, није долазио у радњу, већ сам је ја држао отворену. Једнога дана уђоше два српска официра у радњу и један од њих, када виде шта имамо, одабра два ћилима и упита ме ко је газда од радње. Рекох му да је мој отац. Он ми рече да га позовем. Отрчим кући и кажем оцу да су дошла у радњу два српска официра, један је као паша и то онај који те тражи. Када је мој отац дошао у радњу, официр му рече да је он ђенерал Божа Јанковић и да је одабрао ова два ћилима, која хоће да купи. Пошто је ћилиме платио златним новцем затражио је признаницу, коју му је мој отац дао“.

Одпочео је рад сада у слободи. Међутим, убрзо се показала потреба да се та слобода поново брани. Године 1913. ујесен, ректор Степа је заједно с ђацима бранио Призрен пушком од арнаутских нападача, док није стигло појачање.⁴²

Други крупни догађај био је Први светски рат. Школска 1914/1915. година је с успехом почела. Половином децембра 1914. прота Степа је после ручка скупио ђаке у двориште Богословије. „Држећи у рукама неку хартију, дрхтавим гласом од радосног узбуђења наш добри ректор нам рече, да је наша славна војска, с Божијом помоћи, у Колубарској бици однела величанствену победу над непријатељем. А када нам на крају рече да на територији Србије нема ни једног непријатеља, осим заробљеника, ми већ нисмо знали шта да чинимо

³⁸ Ј. Поповић, нав. дело, прича 49.

³⁹ Архив Косова, Фонд Стеве Димитријевића, 67 К-1 91—1904.

⁴⁰ Драга Панић—Г. Бабић, Богородица Љевиншка, Бгд. 1975, стр. 13.

⁴¹ А. Бркић, нав. дело, стр. 146.

⁴² Ж. М. Маринковић, нав. дело, стр. 446; Споменница „Растко“, стр. 98—100.

од среће“, прича један очевидац.⁴³ Та школска 1914/1915. година се са успехом завршила.

У јесен 1915. године Бугари су нашу земљу, без објаве рата, мучки напали. „Код нас у школи још се држе предавања, чудна и туђна. Са катедре наставник често прекине предавање да ослушне неку далеку туђаву. Нико ништа не говори, али сви мисле исто, топови. Предавања су држана и даље, чак и онда, када су се јасно распознавали поједини пуцњи... Кроз Призрен су пролазили многи. Варош је пуна избеглица, људи жена, деце... Призрен се нагло пунио и ускоро је био препун. Он је био главна одступница наше војске и нашег народа.“⁴⁴ Тада је Призрен, народном трагедијом постао престоница српства, а Богословија двор у тој престоници. Ту су стари Краљ, Регент, министри и др. Тих дана се ту, у Богословији, зачела једна легенда, која и до данас живи. О томе сведочи Светозар Борбевих, који каже: „Крајем 1915. године крену из Призрена Врховна команда за Љум-кулу и Албанију. Пре напуштања Отаџбине, стари краљ Петар оде са својим аџутантом у цркву Св. Борба на литургију, коју је служио скопски митрополит Вићентије. За време службе седи владар клекну на колена, помоли се Богу и прими причешће као кнез Лазар на Косову. — Краљева свита и гарда у колони очекују Краља. Све је било припремљено за пут у беспуће. Краљева круна је већ била потајно закопана испод катедре у учионици Богословско-учитељске школе у Призрену.“⁴⁵ Ову легенду о закопавању круне у Призренској Богословији уметнички је обрадио у изврсном историјском роману „Време смрти“ Добрица Ћосић.

Трагајући за узроком настанка ове легенде, која ми је врло драга и за коју бих волео да се одржи у нашем народу, нашао сам у два акта писана руком проте Стеве Димитријевића основу за причу о закопаној круни. Оба су писана 22. јуна 1919. године и упућена су Кварту градском у Призрену, први под бројем 629, а други под бројем 630. У првом акту прота Степа каже: „Прочитао сам доставу г. Милића Нововића, а и саслушање г. Александра Прљинчевића. Сала Богословско-учитељске школе налази се на горњем спрату, те разуме се, нису могли под патос њен бити закопани никакви сандуци с државном архивом и са сребрним новцем државним као што је он чуо и достављо. Уочи евакуације, поред двора Његовог Величанства Наследника... било је у зградама ове шокле и аџутантско одељење Врховне команде. У једној прилици питао ме је начелник одељења г. Петар Прендић, пуковник, где би могао закопати неке ствари? Казао сам му, да у кругу Богословије, због тескобе и испуњености сваког кућића светом није могуће то учинити, јер ја сам се с породицом морао иселити из стана, а ученици су били ограничени на две спаваће собе и трпезарију. Све остало па и два подрума за дрва заузели су двор с персоналом, послугом, гардом и коњима... даље аџутантско одељење Врховне команде, једна од француских ле-

⁴³ Споменица „Растко“, стр. 101—102.

⁴⁴ Споменица „Растко“, стр. 101—102.

⁴⁵ Св. Борбевих, Над амбисом, Споменица кроз Албанију, Бгд. 1968, стр. 255.

карских мисија, Главни одбор српског црвеног крста (није имао где него у једном крају трпезарије) . . . Дакле због познате тескобе у кругу школе и овог вашара у коме су још на неколико дана пре евакуације поразбијали у гардероби школској ђачке ормане и опљачкали деци новац, преобуке и што се нашло да је коме потребно — одбијао сам свакога, који је хтео нешто сакрити па и г. Прендићу онако одговорио. Међутим, пред сам одлазак његовог одељења срели смо се и он ми рече да је „свршено с оним“. Рачунао сам да је на друго место негде склонио што је хтео. Али једнога дана, кад сам био под стражом, дође капетан Михаило Бунарцијев са још једним војником са ножем на пушкама и удвојени са оним који је био пред вратима мога стана, одведоше ме у дрвару школску где су војници вршили ископавање видех неколико изваћених великих сандука . . . Поред војника који су ревносно откопавали ту стајаше, дрхтећи, будаласти, иначе служитељ школски Недељко Сталетовић, који је доцније интерниран и није се вратио из Бугарске, мисли се да је тамо умро. За њега рекоше да је проказао закопано. Капетан ме пита: „Шта је ово, ви сте рекли да нема ничега у школи, па се нашло сребрно посуђе, а ево сада и ови сандуци.“ Одговорио сам како за ову оставу апсолутно нисам знао ништа, да сам исељен био из школе и не знам шта се све по њој дешавало, да одговарам за оне две собе у које су ђаци били збијени и за подрум школски од кога је кључ био код мене а за остало не.“ После још неколико унакрсних питања и претњи смрћу проти Стеви, наш је Прота одговарао да не зна ништа, као што је у ствари и било. Онда се капетан „окренуо војницима и рече им: „Зар још нисте заклали овога?“ показујући на Недељка — „водите га и закољите кад неће да каже за остало.“ Он, узимајући ово за озбиљно, у плачу поче се клети да је за ових 9 или 7 сандука, не сећам се добро, знао а за друго не зна. Претили су му и даље у осмеху, али овај је за збиљу примао и изговарао се да ништа не зна. Питали су га да ли је мени казао за ову оставу, а он је одговорио да није. После досадног мучења, ја казах капетану да је момак овај један слабоумни сиромаш са села, кога смо више из сажаљења и за хлеб примили у школу и да га више не треба мучити, јер да зна нешто не би умео сакрити. На то овај рече како виде и они да је такав, али и знају да је другојачи не би ништа ни проказао. На томе се свршило. Кад сам после неколико дана одведен са стражарима у библиотеку школску ради присуствовања отварања касе школске, која је тамо премештена била, видео сам ове сандуке али чуо и разговор горњег Бунарцијева и још двојице официра, који су комисијски отворили касу и извршили попис, како у сандуцима нису нашли ничега важног него највише има формулара канцеларијских, одсустава официрских и других мање важних спискова . . . То је та архива која се у реферату помиње.“ Прота сумња да је момак Сталетовић био тај који је открио ову тајну, већ да су се Бугари њиме послужили као параваном за правог потказивача. „Другог закопавања није било, каже прота Степа, а још мање префарбавања патоса јер ни један патос у школи није био офарбан . . . Да је било друге какве оставке а да ја за њу нисам знао, тражило би је до сад дотично надлештво.“

Док овај први акт говори о проналаску архиве, други говори о проналаску дворског сребрног посуђа од стране Бугара. О томе Прота овако пише: „На два-три дана пре него што ће Његово Величанство Наследник поћи даље, питао ме је економ његовог двора поручник Димитријевић где би сакрио дворско сребрно посуђе, које не могу понети. Казао сам да и сам не знам и да би најбоље било да га некако понесу. Кад је после поновио, да морају оставити ово посуђе, рекао је, да ће то сакрити под патос споредне, мрачне собице васпитачева стана у којој је и он сам био. Сутрадан ми рече да је пробао, али су труле даске и не би се могла вратити на своје место, а да се не позна. Онда сам га одвео у доњи подрум школски и показао му скривницу нашу, која је у задњем зиду другог тајног подрума. Остало је да се размисли. Пред сами полазак Њ. Величанства Наследника рече ми г. Димитријевић да је ноћу завршио, склонио посуђе тамо. Нисам имао кад, ни место да га питам како је то учинио и ко још зна, а још мање сам имао могућности да одем и видим, нити је било паметно у оној галами, која је у препуној народа школи била, ићи и обраћати пажњу околине на ову ствар. Кад сам био стављен под стражу у свом стану видех кроз прозор како баке све скупљају у трпезарију где су заједно с двојицом наставника и спавали до одласка из Призрена. Затим дође стражар за мене и одведе ме у канцеларију штаба, где ме стадоше испитивати: зашто нисам покупио и предао мунисију и оружје од бака кад ми је на то скренута пажња? Одговорио сам да нема оружја код бака. Онда ми показаше једну бомбу коју им је предао неки бак. Рекох да је бачених бомби било свуда по вароши и да је ову могао неко од бака наћи и сада предати. Рекоше да су због ове бомбе притворили баке у трпезарији, а сада ће да изврше претрес школе коме и ја имам присуствовати. Поведоше ме у гардеробу и ту прегледаше раније отворене или разбијене ормане, тако и спаваће собе, које су биле у највећем нереду, јер пре него што је дошла комисија да врши преглед, војници су бугарски претресли и покрали ћебад, преобуке деције и све што су нашли о оставили лом од крпа и ђубрета на патосу. Капетан Михаило Бунарџијев се стаде гнушати на вандализам што су га војници извршили, а једнога кога смо на лествицама срили, истукао је. Претурали су по сламњачама али ништа не нађоше. Онда ме одведоше у салу школску у којој је становао пуковник Бошњаков, а чији патос сада беше прекривен сребрним посуђем. „Ево шта смо нашли сакривено у школи а ви сте нам казали да нема ничега. Рекох да нисам знао, на шта они приметеше: како сте могли, као домаћин куће, да за овакве крупне оставе не знате, зар нисте видели доле у ходнику онолики број сандука са калупима у које се ово посуђе смешта? Рекох да сам видео сандуке, али да их нисам отварао и не знам зашта су служили. — Задовољан ваљда, што су ово нашли, продужише разгледати поједине предмете, мене више ништа не питаше, а мало доцније наредише стражару да ме врати у стан.

И заиста у великом броју тешких куфера, што су по одласку двора остали било је неколико од овога посуђа, али се ниједан нигде није могао склонити. Један дан, 15. новембар, што смо га имали на расположењу између одласка двора и доласка Бугара 16. новембра

изјутра, ваздан смо с децом и момцима износили што је остало у школи, побацане пушке, бомбе и све оно што је требало да отклони сумњу од ње и спасе животе ученика, библиотеку и архиву школску. Све смо бацили у Бистрицу, али ове сандуке нисмо имали куда.

Посуђе ово послато је у Софију, а куда баш мора знати штаб прве бригаде треће Балканске дивизије и њен командант пуковник Бошњаков. Они су онда били у Богословији и узели ово посуђе...“

Прота Степа даље наставља да је скренуо пажњу г. Јовану Томићу, библиотекару Народне библиотеке и Милоју Васићу, управнику Народнoг музеја да трагају и за овим посуђем приликом њиховог одласка у Софију да траже повратак онога што је однесено тамо.⁴⁶

Верујем да су ова два закопавања у Богословији, дворске архиве и дворског посуђа разбуктала машту епског српског војника и да су у томе видели закопавање круне српског Краља, који је тада остао без краљевине, херојски се упутивши са остатком своје војске у албанска беспућа. Тако је израсла још једна предивна легенда и мислим да је треба сачувати.

Прота Степа је био интерниран у Бугарску и после три године вратио се у Призрен на дужност. О томе извештава Министарство просвете и вера актом бр. 12 од 12. јануара 1919. године. „Част ми је извести Министарство да сам 10. овога месеца приспео овде на дужност. После ослобођења из бугарског ропства свратио сам био у Алексинац ради опорављања и ради најнеопходнијег уређења ствари своје куће, која је поред других незгода претрпела и три тешка смртна случаја за време мога робовања. Неколико дана сам се задржао и при комисији за извиђај бугарских злочина у Скопљу око израде списка убијених од Бугара и помрлих у ропству свештеника...“

Прота се вратио у опустошену Богословију, која је претрпела материјалну штету у висини од 700.000 динара и коју је требало одмах оспособити за нормалан рад. Како су стално долазили они ученици који су због рата прекинули своје школовање, а и нови су примани, тако да их је на дан 28. августа 1919. године било 133, од којих у првом разреду 40, у другом 48, у трећем 18 и у четвртном 27 ђака. Трeбало је организовати наставни кадар који ће изнети на својим плећима убрзано школовање старијих и нормално школовање нових ученика. Поред четворице наставника који су живели у Призрену (професори свештеник Војислав Катић и Александар Прљинчевић, виши учитељ Трифун Димитријевић и суплент Сава Поповић) очекивао је стручног наставника за педагошку групу предмета Јована Ристића из Ниша. Са овом четворицом прота Степа је одпочео рад у школи у којој се борило и са основним материјалним проблемима. Прота је актом бр. 349 од 11. маја 1919. године тражио да за школу може куповати најнеопходније животне намирнице у војном магацину. Крајем маја 1919. године актом бр. 460 прота Степа извештава Министарство просвете да се извесни Јован Илић, свршени студент Петроградске Духовне Академије, није јавио на посао у ову школу,

⁴⁶ Необјављена акта.

већ се шта више одметнуо од власти. Истим актом прота тражи да се нареди наставнику педагогије Јовану Ристићу, који се запослио у Нишу, да се врати у ову школу, или постави бар други педагог. На почетку школске 1919/1920. године већ је био, ако не довољан, бар задовољавајући број наставника што се види по достављеном списку Суду општине града Призрена лица у Богословији с правом гласа. По том списку број 1307 дана 3. новембра 1919. године наставно особље у Богословији је ово: 1. Прота Стеван Димитријевић, 2. Трифун Димитријевић, 3. Петар Костић, 4. Војислав Катић, 5. Сава Поповић, 6. Александар Прљинчевић, 7. Јеротије Гавриловић, 8. Јован Ристић и 9. Јован Спасић. Тако је прота Степа врло брзо консолидовао наставни кадар да би школа била кадра да одговори времену и све већим обавезама. У те веће обавезе било је отварање тромесечних курсева за оне генерације које су ратом биле ометене да редовно заврше школу. То је Прота са успехом обавио. Ту прилику су многи хтели да искористе и да на брзину стекну квалификације за свештенички или учитељски позив. Прота је бдио над реномеом школе и чистотом православног учења, узимајући у обзир и друге, па и социјалне прилике. Тако, он одговара епископу Велешкодебарском и администратору епархија Нових области г. Варнави, који је интервенисао за извесног Мисаила Поповића ради завршетка курса за свештеника, а да „курс буде што краћи и темељнији“ — да „не би требало множити неучи пролетаријат свештенички“ (бр. 678 од 1. јула 1919.). Тако, поводом молбе 25 искушеника фрушкогорских и банатских манастира да буду примљени у ову Богословију, иако су без икакве школске спреме, прота Степа одбија, јер њиховим рукоположењем васкрснуло би се доба „поп невоља“. Прота даље каже да је овде реч о „крупном начелном питању наше ниже црквене јерархије и о угледу школе, која је скоро 50 година на мртвој стражи нашега живља светло вршила своју мисију у служби народа и цркви нашој и коју треба подизати и љавршавати, а не спустати ниже и дегенерисати“ (бр. 724 од 14. VII 1919. г.). Ректор Степа одбија Министарству просвете да се у школу приме ученици на скраћени курс „јер се овде зна нарочити ред примања“ (бр. 140 од 30. III 1919. г.). Тако је ректор Степа бдно бдио над школом, трудећи се да сачува њен заиста светли лик.

За проту Стеву Димитријевића није било неважних послова. Био је свуда и сав. Уносио сву своју енергију у решење конкретног питања које се пред њега поставило. Може то бити тражење да хлеб за баке буде добро печен (бр. 253 од 17. II 1920.) или заузимање за Симку Благојевић, удовицу из Пећи, на молбу свештеника Саве Јовановића. Ову је хтео неки Руговац да уграби и одведе у Ругово. Пошто је провела неколико дана код свештеника у Пећи, пребачена је у Призрен и Прота се моли да је пребаци у Београд да учи бабичку школу.⁴⁷

У архиву Косова, такође налазимо податке да га Вељко Јанићијевић из села Битиње (Сиринић) писмом од 29. августа 1904. г. моли да спречи турчење његове снахе.⁴⁸ Извесни Јован му јавља из Кра-

⁴⁷ Архив Косова, 67 К-1 17—1906.

⁴⁸ Архив Косова, 67 К-1 124—1904.

това да тамо има 50—60 српских кућа које треба што пре да посети.⁴⁹ Архимандрит Сава јавља да је у селу Кокошињу пало осам наших људи, међу њима свештеник и учитељ, од бугарашких руку.⁵⁰ Такође се бринуо да у село Јањево дође добар учитељ (писмо Министарству просвете бр. 14. од 17. I 1919. г.). О његовом раду најбољу је оцену дао сам народ о чему пише учитељ Михаило Кијаметовић из Вучитрна 22. марта 1905. г.: „Слушао сам да у овим крајевима нема човека који више жели добра и среће овом народу од Вас...⁵¹). Када се појавио напис у „Слободној речи“ 29. августа 1904. г. против Стеве Димитријевића, виђенији Призренци изјављују да се „гнусно клевета један од наших најчаснијих радника на српској просвети овамо г. Степа Димитријевић“.⁵²

Знајући за сагоревање на послу ради добра људи пише му мајка Дена: „Сине, моли те мајка пази се у свему, немој да се заузмеш за онај посао што не можеш да постигнеш, но у свему буди умерен и на сваком послу чувај своје здравље...⁵³ Она хоће да га заштити и сачува својим материнским саветима. Оправдано. Из тог времена имамо писмо Петра Кочића којим га моли да не иде у Битољ. „Нисам у годинама да иком дајем савете, а најмање Вама... Ваш особити поштовалац Петар Кочић“.⁵⁴

Мало је радости у породици Стеве Димитријевића. То су осећали и многи његови пријатељи, међу њима и Петар Кочић, који му пише да су му „сви у кући тужни, много и премного тужни“. Изгледа да му је жена Јелена о тој тузи писала, нашто Прота у писму од 3. XI 1906. г. одговара: „Треба знати да је мени у свему горе, али сам стегао срце па трпим и крепим се надом, да правда мора кад-тад победити и да ћемо све ово прекинути. Дакле, теши се тиме, да има и горе и не причај о невољама а још мање пиши. Од тога нема никакве користи. Што мора бити то се речима не може да спречи“.⁵⁵

Половином 1914. године Прота је доживео и једну породичну радост. Кћи Десанка му се у недељу, 13. јула 1914. г. венчала са Др. Добривојем Митровићем, санит. поручником у призренској Саборној цркви.⁵⁶ Ова радост не потраја дуго, већ почетком 1915. године почеше да се серијски надовезују трагедије. О томе нам је остао запис на дрвеној икони Св. Атанасија, патријарха александријског, записан руком проте Стеве. Натпис гласи: „Ову славску икону своје незаборављене кћери Десанке (+5. II 1918. у Алексинцу) и доброг зета, покојног Др-а Добривоја М. Митровића, бив. санитетског поручника (+30. I 1915. у Призрену) и њиховог анђелка Добривоја-Душка (+4. VII 1916. г. у Призрену) прилаже Саборној цркви Св. Борба, у којој се зажегла и угасила њихова славска свећа, прилаже унесре-

⁴⁹ Архив Косова, 67 K-1 124—1904.

⁵⁰ Архив Косова, 67 K-1 136—1904.

⁵¹ Архив Косова, 67 K-1 20—1905.

⁵² Архив Косова, 67 K-1 184—1904.

⁵³ Архив Косова, 67 K-1 1905.

⁵⁴ Архив Косова, 67 K-1 44—1905.

⁵⁵ Архив Косова, 67 K-1 1906.

⁵⁶ Архив Косова, 57 K-1 1904.

ћени отац и деда прота Стеван М. Димитријевић на Св. Атанасија 18/31 I 1920. год. у Призрену.“

Трајно рањен болом, Прота сву тугу душе своје претаче у једно писмо упућено својој супрузи 19. IX 1919. год. из Цариграда. „Мени је тешко и несносно, али је мање остало издржати ово. После тешкот робовања, потерали се ово странствовање и самовање, морам да бринем о преобуки и одржавању и чишћењу одела као кад сам ђак био, само што сада није она снага и расположење и надање, него то замениле страшне успомене и непробољива туга. Знам како је и теби, али си у својој кући и у свом редовном животу, имаш где и да плачеш а и да уздишеш, док се ја стежем у свету и међу људима и морам да правим лице природно и онда кад ми душа брекће и кад би ми најслабе било да ишчезнем некуд. Али опет пролазе дани и живи се.“

И поред оваквих личних мука, Прота се бринуо за своју Богословију и ту бригу у истом писму овако изражава: „Тако се бринем и за школу и наше ствари у њој. Истина, оставио сам све у реду и предвидео све што треба па урадио, али не знам како је. Главни ми је разлог био заостајање у Призрену, да допринесем, да ђаци моји заврше као што треба школовање и да школу вратим у потпуни живот, а ето на пола пута морадох да учиним прекид. Јави ми о школи што знаш. Овде због неуређене поште нема никаквих ни новина наших те смо потпуно отсечени од Србије, као да смо у некој пустињи“.⁵⁷

Поред свих црквених и државних послова, које је обављао, није заборавио ни рад на науци. Не само да је он сам радио, већ је и другима помагао. У Архиву Косова чува се писмо В. Петковића, којим тражи податке од проте Стеве за манастир Жичу.⁵⁸ Прота Степа је сакупио све што је вредно за историју и културу српскога народа. Отимао је од пропадања и заорава старе рукописе, књиге и друге предмете материјалне културе. Сакупио је преко 600 старих рукописа и штампаних књига и послао их Народној библиотеци у Београду, Народног музеју, Етнографском музеју и Музеју српске земље. Заузимао се да се опљачкане књиге Призренске Богословије врате из Бугарске.⁵⁹ Уопште, радио је много на продубљивању и проширивању памћења свога народа, јер је знао да народ без прошлости тешко може имати и будућност.

Прота је аскетски живео у личном животу. Потврђујемо то овим примером. Кад је последњи пут био у Призрену 1952. год. у својству Изасланика Светог арх. синода на матури, упитао га је тадашњи ректор Ж. Маринковић о његовим потребама у односу на храну, на шта је Прота одговорио: „Све једем и без свега могу.“⁶⁰

У јавном животу је био уважаван, поштован и одликован. У Архиву Косова чувају се грамате одликовања проте Стеве. Видимо да их је имао прилично, иако не мислим да је то све. Одликован је

⁵⁷ Архив Косова, 67 К-1 1905.

⁵⁸ Архив Косова, 67 К-1 58—1906.

⁵⁹ М. Тимотијевић, Гласник СПЦ фебруар 1972.

⁶⁰ Ж. М. Маринковић, нав. дело, стр. 447.

од краља Милана Обреновића 1886. г., краља Александра Обреновића 1901. г., краља Петра I Караборђевића два пута 1913. и 1914. краља Александра I Караборђевића три пута, 1923., 1924. и 1927. и од Јерусалимске патријаршије 1926. г.⁶¹

И поред овог ордења које је примао у разна времена, мислим да прота Степа још није добио заслужено место у историји и памћењу. Пророчки се испуњавају речи представника фирме Мирковић — Павловић и друг из Београда у писму од 24. II 1920. г.: „Да ли ће Вам Југославија казати хвала?“ Ретки су српски свештеници којима је дато признање у својој средини или широј заједници. Иако је Прота много урадио за Призрен, град није нашао за сходно ни једну улицу да посвети Стеви Димитријевићу, уосталом, као ни Сими Игуманову, оснивачу Богословије и великом српском добротвору.

У Богословији у Призрену, 1984. г.
ректор М. Тимотијевић, прота

**Прота Степа са поклоницима у Хиландару
20. септембра 1936. године**

⁶¹ Архив Косова, 67 К-1

⁶² Архив Косова, 67 К-1